

LENINIZMUS, FILOZÓFIA, KORSZERŰSÉG¹

(A marxista—leninista filozófia néhány problémája és feladata)

1970 a Lenin-centenárium éve. Száz éve született Lenin — Marx és Engels forradalmi tanításának lángeszű folytatója. Ez a nevezetes dátum a marxizmus—leninizmusra irányította az egész haladó emberiség figyelmét. A marxista filozófusok számára ez természetesen igen fontos mérföldkő a megtett úton, alkalom az elvégzett munka mérlegének megvonására és a jövőre vonatkozó tervek felvázolására.

A lenini jubileum hatalmas ösztönzésül szolgált arra, hogy áttekintsük a filozófiatudomány alapp problémáit, szembenézzünk a jelenkor új filozófiai problémáival. Erről tanúskodnak a marxista filozófusok lenini témákkal foglalkozó előadásai, amelyek nemzetközi, nemzeti, regionális és egyéb szimpóziumokon, üléseken, értekezleteken hangzottak el. A világ marxista filozófusainak publikációi, a szocialista országok filozófusainak a lenini jubileummal foglalkozó közös munkái a marxista—leninista filozófia kétségbevonhatatlan sikereit demonstrálják.

Kézenfekvő, hogy mindez törvényszerű eredménye a marxista—leninista gondolkodás általános fellendülésének. A hazánkban kialakult alkotó légkör elősegítette az elméleti kutatásokat a filozófiatudomány minden ágában, a filozófiai problematika kibővülését, az érdeklődés fokozódását a filozófia olyan fontos kérdései iránt, amelyeknek tanulmányozása lehetővé tette szakembereink filozófiai műveltségének növelését, pozíciójuk megszilárdítását a burzsoá, oppozicionista és revizionista ideológiai irányzatok elleni harcban.

A hazánkban folyó filozófiai kutatások sikeres fejlődése szempontjából óriási jelentőségűek az SZKP XX—XXIII. kongresszusainak határozatai, az SZKP programja, az SZKP KB határozata „A társadalomtudományok további fejlesztésére és

a kommunista építésben betöltött szerepük fokozására irányuló intézkedésekről”, az SZKP KB tézisei „Vlagyimir Iljics Lenin születésének 100. évfordulójára”, L. I. Brezsnyev „Lenin ügye él és győzedelmeskedik” c. előadása.

Mai filozófiai életünknek két jellegzetes mozzanata van. Először, hogy tántoríthatatlanul a leninizmus eszméire, a lenini módszertannak a filozófiai kutatásokban való alkotó alkalmazására orientálódik, mindjobban elmélyül a lenini filozófiai hagyaték alapvető eszméinek feltárásában, vizsgálat tárgyává teszi a lenini elméleti örökséghez tartozó, kevésbé tanulmányozott filozófiai problémák széles körét. Másodszor, kutatóink bátran foglalkoznak azokkal a filozófiai problémákkal, amelyeket a társadalmi-történelmi fejlődés mene- te és a jelenkori tudomány vet fel, a tudományos kísérletezéssel párhuzamosan felhasználják a lenini filozófiai elemzés módszereinek és hagyományainak egész arzenálját, elsősorban a filozófia pártosságának elvét. Eppen a marxista—leninista filozófia tudományosságának és pártosságának szerves egységéből fakad e filozófia növekvő hatékonysága a jelenlegi körülmények között, a hazánkban folyó kommunista építőmunka, a tudományos-műszaki forradalom, valamint a szocializmus és a kapitalizmus között különösen az ideológiai szférában kieleződő harc új szakaszában.

A meglevő tapasztalatokból, a filozófiai kutatások hagyományából kiindulva elemezzük a fejlődés időszerű problémáit, amelyeket az élet, a tudomány állít elénk. Emellett döntő jelentőségű van a problémák összegező áttekintésének, amely lehetővé teszi, hogy jobban lássuk tudományunk új távlatait. Ez ennek az előadásnak a feladata. Ezt a feladatot azonban szükségképpen kénytelenek vagyunk szűkíteni, arra összpontosítva a beszámolót, hogy a marxista—leninista filozófia néhány problémáját alapjában véve a „Voproszi filozofii” munkájával kapcsolatban világítsa

¹ A „Voproszi filozofii” szerkesztőségének beszámolója a szocialista országokban megjelenő filozófiai és szociológiai folyóiratok főszerkesztőinek 1970. június 22-től 24-ig tartott kievli értekezletén. („Voproszi filozofii”, 1970/9).

meg. E folyóiratban bizonyos fokig tükröződik hazánk filozófiai életének állapota.

*

A *dialektikus materializmus* területén egész sor időszerű probléma és feladat jelentkezik a marxista filozófusok előtt. A modern tudomány fejlődésének gyakorlata azt kívánja tőlünk, hogy különleges figyelmet fordítsunk a dialektikáról mint világnézetről és a modern tudomány módszeréről szóló lenini tanításra, a tudományos megismerés elméletével kapcsolatban olyan problémák elemzésére, mint az objektum, a tárgy és az objektív valóság, az objektum és a kutatására irányuló eszközök kölcsönös viszonya, a realitás problémája a filozófiában és a tudományban, az alkotó képzelet szerepe, az intuício jellege és szerepe a megismerésben, a megismerő és a tárgyi-gyakorlati tevékenység kölcsönös kapcsolata, a képmás és a modell, a képmás és a jelentés stb. A dialektikus materialista tükrözésemélet természetesen elképzelhetetlen a megismerési folyamat dialektikájának, a tudományos igazság kialakulása mechanizmusának és útjainak elemzése nélkül. A tükrözés merev, naiv, szemlélődő jellegű felfogása esetén a materializmus nem szállhat szembe komolyan az idealizmus álláspontjával. Ennek a problematikának a kidolgozásában bizonyos pozitív eredményeket értünk el. Nevezetesen, a marxista filozófusok feltárták azt a minőségileg új tartalmat, amelyet a dialektikus materializmus a tükrözés fogalmának tulajdonít; következetesen materialista interpretációt dolgoztunk ki a szubjektum megismerő tevékenységének társadalmi-történelmi, aktív jellegéről; kimutattuk, hogy tarthatatlan a tükrözés és az aktivitás, a tükrözés és a gyakorlat szembeállítása.

Persze, korántsem végeztünk el mindent, a komoly munka ebben az irányban lényegében csak a kezdetén tart, sok probléma áll még előttünk. Rámutathatunk arra, hogy feltétlenül szükség van azoknak az elvi változásoknak a konkrét elemzésére, amelyek a tükrözés fogalmának tartalmában annak eredményeképpen mentek végbe, hogy a marxizmus gyökeresen újjáalkotta a megismerő tevékenység lényegére, struktúrájára, mechanizmusára és formáira, az ismeretelmélet tárgyára és tartalmára vonatkozó felfogást.

További kutatást és konkretizálást igényel az új tudományos ismeret kialakulásának folyamata. Amikor megállapítjuk, hogy a tárgy igaz képmása a szubjektum sajátos tevékenysége során alakul ki, ezzel hangsúlyozzuk, hogy elemeznünk

kell e tevékenység tartalmát, törvényeit és formáit, és a tükrözési folyamatnak nemcsak a tartalmát kell vizsgálnunk, hanem a formáját is.

Számos komoly problémát vet fel a filozófusok előtt a modern tudományos megismerés, amelyet az jellemez, hogy mind bonyolultabbá válik a tudományos megismerés felső „szintjeinek” és empirikus alapjának kölcsönös viszonya, s jelentősen megnövekedett a kutatás formális módszereinek szerepe.

Az utóbbi időben sok kutató végez terjedelmes munkát, hogy pontosabban meghatározza a „tükrözés” és a „képmás” fogalmak tartalmát, felhasználva a filozófiai megismerésben olyan korszerű tudományok adatait, mint a kibernetika, az információelmélet, a szemiotika, a fiziológia, a pszichológia, valamint a megismerő tevékenység különböző aspektusait elemző egyéb tudományos diszciplínák.

Szembeötlik azonban, hogy az ez irányú munkák nem különböztetik meg mindig elég szabatosan a tükrözést mint az anyag egyetemes tulajdonságát és a tükrözést mint az embernek azt a történelmileg kialakult képességét, hogy meghatározott mérvű teljességgel és mélységgel reprodukálja a megismerés síkján a külső valóságot. Ennek néha az a következménye, hogy a kutatás ismeretelméleti aspektusát a szaktudományok aspektusaival cserélik fel. Példaként szolgálhat erre az ismeretelméleti kategóriák felcserélése a szaktudományok kategóriáival (például a „tükrözés” fogalmának és „a tükrözés tartalma” fogalmának felcserélése az „információ” fogalmával stb.).

Abból, hogy az objektumnak a megismerésben való tükröződését bonyolult dialektikus folyamatnak fogjuk fel, következik a tudomány módszertani problémáinak dialektikus materialista tárgyalása is. Amikor a marxista filozófusok a tudományos megismerés fejlődésének specifikus sajátosságait tanulmányozzák és a tudományos felfedezések tartalmát a kutatás bennük megnyilvánuló logikai struktúrája szempontjából elemzik, továbbfejlesztik a materialista dialektika rendkívül fontos tételeit, amelyek a marxizmus klasszikus műveiben, különösen Marx „Tőké”-jében és a lenini „Filozófiai füzetek”-ben kerültek kidolgozásra.

A „Tőké”-nek és Lenin munkáinak tanulmányozása alapján megvizsgálták a marxista módszertan számos alapproblémáját: az absztrakttól a konkrétéhoz való felemelkedést, a történeti és a logikai, az analízis és a szintézis, a dedukció és az indukcio egységét, az elméleti rendszer felépítésének problémáját általában s a

materialista dialektika kategóriarendszere felépítésének problémáját különösen (a kiindulópont megválasztását és a rendszer kifejlesztésének módját, a dialektikus ellentmondás helyét és funkcióit ebben a folyamatban és sok más kérdést). Ebben a vonatkozásban fontos eredmények születtek.

A lenini „Filozófiai füzetek” kutatói különleges figyelmet fordítanak annak az ismert tételnek az értelmezésére, amely szerint a marxista filozófiában a dialektika, a logika és az ismeretelmélet azonos. Ennek a tételnek döntő fontossága van abból a szempontból, hogy helyesen fogjuk fel a materialista dialektika tartalmát és struktúráját, összefüggéseit a természet- és társadalomtudományokkal, s meghatározzuk további kidolgozásának irányát és eszközeit.

Ez a tétel hangsúlyozza a materialista dialektikának mint a filozófiai ismeret olyan elvileg új típusának a sajátosságát, amelyben az objektív fejlődéstörvények kutatása elválaszthatatlanul összekapcsolódik az objektív valóság tükrözésére vonatkozó törvények kutatásával. Ebből a tételből következik, hogy ki kell dolgozni a materialista dialektikát mint a modern tudomány módszertanát és ismeretelméletét, tovább kell erősíteni filozófiánk kapcsolatait a tudomány és a társadalmi gyakorlat különböző területeivel.

Marx és Lenin rendkívül gazdag dialektikus logikai hagyatékának tanulmányozása, a modern tudomány fejlődése által felvetett módszertani problematika elemzése lehetővé tette a dialektikus módszer olyan fontos aspektusainak kidolgozását, mint az elméleti és az empirikus szint magyarázata és leírása közötti viszony, a tartalom és forma dialektikája az elméleti gondolkodásban, a kiindulópont problémája az elméleti rendszer felépítésében, a tudományos fogalmak képzésének és fejlődésének logikája. Számos mű jelent meg, amely részletesen elemzi egy-egy dialektikus kategória (az ellentmondás, dolog, tulajdonosság, viszony, struktúra, okság, lényeg és jelenség stb.) módszertani funkcióit.

A tudomány módszertanának problematikáját vizsgálva a marxista filozófusok különleges figyelmet fordítottak arra, hogy tanulmányozzák a gyakorlatnak mint az igazság kritériumának szerepét. A szovjet filozófusok az utóbbi években egyre pontosabban írják le az ismeretelmélet e kulcsproblémájának nehézségeit és különböző oldalait.

Nagy munka folyik a materialista dialektika teljes kategóriarendszerének tanulmányozása terén. Ennek során abból indulunk ki, hogy a dialektika kategóriáinak

egységes egésszé kell összekapcsolódnuk, hogy az elméleti ismeret minden területen, köztük a filozófiában is, csak egy teljes fogalomrendszer formájában létezhet. Ezt a rendszert természetesen nem teljességgel befejezett és zárt valaminek fogjuk fel, hanem olyan rendszernek, amely nyitva áll a tudományos megismerés új adatai számára, azaz alkalmas mind az egyes kategóriák, mind összefüggéseik korrigálására, módosítására, konkretizálására, s ezzel egy-egy kategóriális struktúra megváltoztatására is.

Ennek a problémának nincs még általánosan elfogadott megoldása, de kidolgozása során egész sor általános kérdés merült fel, különösen a tekintetben, hogy milyen viszony van a dialektika mint logika, illetve az emberi megismerő tevékenység kutatásának egyéb megközelítései és eljárásai között, vagy hogy miképpen határozzuk meg a tudomány tárgyát és felépítésének módszerét. E téren nálunk különböző álláspontok alakultak ki. Vannak filozófusok, akik azt tartják, hogy a tudomány általános módszertana a dialektikus logikával azonos, s a módszertani problémák kidolgozását a dialektika törvényei és kategóriái megismerő funkciójának elemzésére korlátozhatjuk. Egy másik álláspont szerint a dialektika mint logika csupán az alapja az általános filozófiai módszertannak, hiszen az utóbbi speciálisabb problémákat is tartalmaz. Ezeknek a kidolgozása során olyan konkrét diszciplinák módszereit is fel kell használni, mint a szemiotika, kibernetika és a matematikai logika.

Ezzel kapcsolatban különleges figyelmet érdemel a dialektikus és a formális logika viszonya, ezen belül a dialektikus és formállogikai általánosítások közötti viszony, a formállogikai és a dialektikus ellentmondások összefüggése és különbsége stb.

Végeztünk bizonyos munkát annak érdekében, hogy feltárjuk, milyen ismeretelméleti értékük van a modern formális-logikai apparátusnak és módszereknek a tudományos megismerés logikai-módszertani elemzése szempontjából. Megvizsgáltunk olyan fontos módszertani problémákat, mint a tudományos fogalmak és absztrakciók kialakulása, a különféle idealizációk és absztrakciók szerepe a tudományos elméletek felépítésében, a meghatározások helye és funkciója a tudományban. Elemeztük a valószínűségi és az induktív logika, a modális és többértékű logika felhasználásának lehetőségeit a tudományos kutatásban, az analógia és a heurisztikus ítéletek logikai természetét és szerepét a megismerésben. Számos logikusunk kísérletet tett munkáiban arra, hogy a korszerű formállogikai apparátust felhasználja a

természetes nyelvek logikai szerkezetének kutatásában.

Emellett az utóbbi évek logikai kutatásaiban világosan kirajzolódik két nagy problémakomplexum: a) a modern formális logika filozófiai problémáinak kutatása (a formális logika tárgya, kapcsolata a filozófiával, a matematikával és más tudományokkal, logika és ontológia, a logikai analízis körébe vágó különböző eljárások és eszközök alkalmazhatóságának határai és feltételei stb.); b) a logika formális apparátusának kidolgozása (ebben a kérdésben értük el a legszámottevőbb eredményeket).

Azok a folyóiratban megjelent munkák, amelyek a tudományos kutatás logikájával, a tudományos alkotás és tudománytan problémáival, a modern formális logika, a kibernetika, az információelmélet filozófiai problémáival és e tudományoknak a tükrözési folyamat kutatására való alkalmazása során szerzett tapasztalatokkal foglalkoztak, ösztönözték a korszerű tudományos megismerés módszertani problémáinak kidolgozását, meghatározták a folyóirat munkájának legfőbb irányát a dialektikus materializmus területén.

A szerkesztőségnek továbbra is az a szándéka, hogy megkülönböztetett figyelmet fordítson a társadalom- és természet-tudományok módszertani kérdéseivel foglalkozó publikációk kibővítésére. Úgy véljük, hogy ebben a vonatkozásban sok probléma elmélyültebb kidolgozást igényel, különösen azok a problémák, amelyek feltételeken a tudományos elmélet elméletének nevezhetünk. Idetartoznak a tudományos elméletek tipológiájának problémái, a filozófiai premissák szerepe a tudományos elméletek megalkotásában, a tudományos elméletek alkalmazhatóságával kapcsolatos empirikus kritériumok helye és funkciója, a tartalmi és formai komponensek közötti viszony a tudományos elméletek kialakulásában és fejlődésében.

Az utóbbi években több szovjet filozófus kezdte tevékenyen elemezni, a többi közt a „Voproszi filozofii” hasábjain, a modern tudományban széleskörűen elterjedt strukturális rendszervizsgálatok módszereit. Ezekben a kutatásokban néhány érdekes eredményt értünk el. Nevezetesen, elemeztük az általános szervezélmélet logikai alapjait, a bonyolult rendszerek különböző strukturális szintjeinek és hierarchikus felépítésének elemzési módjait, a különféle típusú totális rendszerszerű képződmények elemzésének sajátos módszereit, a strukturális és a genetikai módszer viszonyát stb.

Ennek a problémakörnek a kutatása le-

hetővé tette, hogy konkrétan értekezünk olyan dialektikus kategóriák módszertani funkcióját, mint a fejlődés, a haladás, a minőségi ugrás, az anyag szerkezeti formája. Kevésbé tártuk fel a rendszer-strukturális módszereknek mint a modern tudomány metodológiai eszközeinek jelentőségét és funkcióját. Véleményünk szerint sokoldalúan és argumentáltan kell elemezni a strukturális kutatási módszereknek a különböző társadalomtudományokban való sokrétű konkrét alkalmazását (etnográfiai strukturalizmus, lingvisztikai strukturalizmus stb.), valamint a gondolkodás kategóriális felépítésében a rendszer-strukturális kutatási módszerek használatának kibővülése következtében végbement változásokat. Ezt a feladatot részben már elvégeztük. A rendszer-strukturális kutatások ma a természet- és a társadalomtudományok módszertanának szerves részét alkotják, azt a célt szolgálják, hogy a humántudományokat közelítsék a természettudományokhoz, és megteremtik az előfeltételeket a társadalmi folyamatok és az emberi tudat lényegének mélyrehatóbb megismeréséhez.

Egyre nagyobb energiát fordítanak nálunk arra, hogy kidolgozzák a társadalmi folyamatok dialektikájának problémáit: a tevékenység céljának, eszközének és eredményének dialektikáját, az elidegenedés, tárgyasulás és eldologiasodás egymással való összefüggéseit, a szabadság és szükségyszerűség dialektikáját, az értékprobléma filozófiai aspektusát, az emberi tevékenység úgynevezett „átalakult formáinak” elemzését stb. Ennek során hangsúlyozzák, hogy a marxizmus (eltérően például az egzisztencializmustól) elvileg megkülönbözteti az elidegenedést mint az embernek olyan jellemzőjét, amely csak meghatározott konkrét-történelmi feltételek mellett (például a kapitalizmusban) érvényes, a tárgyasulástól, az objektívalódástól mint minden emberi tevékenység sajátosságától. A marxista álláspont gyökeresen különbözik ebben a kérdésben mind a fatalizmushoz vezető naturalista objektivizmustól, mind a szubjektivistá voluntarizmustól.

Korunkban rendkívül fontosak a társadalomtudományok módszertanának általános filozófiai problémái. A „Voproszi filozofii” szerkesztősége abban látja feladatát, hogy kibontakoztassa az ez irányú rendszeres kutatásokat.

*

A munkának ezzel az irányával szoros összefüggésben tovább szilárdítjuk azt, amit Lenin hagyott ránk örökül: *a marxista*

filozófia alkotó szövetségét a természettudománnyal. A jelenkori tudományos-technikai forradalomnak és a természettudományok rohamos fejlődésének körülményei között egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a tudományos természetmegismerés szükségletei által felvetett módszertani és világnézeti problémák dialektikus materialista kutatása. A szovjet tudósok, Lenin elméleti örökségére támaszkodva, jelentékenyen kibővítették és elmélyítették a kutatásokat a modern természettudomány filozófiai problémáinak területén, alapjában véve megszüntették azokat a fogyatékosságokat, amelyek a múltban a kutatásokat ezen a területen jellemezték.

Ma számos szovjet természettudós foglalkozik a természettudomány filozófiai kérdéseivel. Elég arra utalnunk, hogy a „Voproszi filozofii”-ban a természettudomány filozófiai kérdéseiről az utóbbi 15 évben közölt 350 cikk közül 193-at természettudósok írtak.

A filozófusok nemcsak egyes természettudósokkal létesítettek állandó tudományos kapcsolatokat, hanem tudományos kollektívákkal is: például a dubnai Egyesített Atomkutató Intézettel, az obnyinszki tudományos intézményekkel, a Kurcsatov Atomenergia Intézettel stb.

Jelenleg elsőrendű fontossága van a természettudományok fejlődése által felvetett ismeretelméleti és módszertani problémák konstruktív megoldásának. A tudományos filozófiai módszertan kidolgozása elősegíti a szűk empirizmus leküzdését a természettudományos kutatásokban és ösztönzi a széles körű elméleti problémák felvetését, a természettudomány különböző ágai közötti kapcsolat jobb megértését, a tudományos kutatás racionális módszertanának kidolgozását stb.

Bizonyos pozitív eredményeket hoztak a fizika, kozmológia, biológia filozófiai kérdései terén, valamint a tudományos kutatás elméletének és logikájának általánosabb problémáival kapcsolatban végzett kutatások. A szovjet filozófusok részletesen megvizsgálták mind világnézeti, mind módszertani síkon a materialista dialektika olyan általános elveit, mint a világ kimeríthetetlenségének, anyagi egységének elve, a fejlődés, az okság, a determinizmus elve stb. Kimutatták ezek heurisztikai és rendszerező szerepét az új természettudományos elméletek létrejöttében.

A szovjet filozófusok nagy figyelmet fordítanak a modern tudomány matematizálási folyamatának elemzésére. Munkáikban vizsgálták a matematikai módszerek — a halmazelmélet, csoportelmélet, a statisztikai módszerek stb. — metodológiai jelentőségét, tekintettel a modern termé-

szettudományos konstrukciók fokozódó elvontságára.

A modern fizika filozófiai problémáinak területén vannak bizonyos eredményeink, amelyek részint e tudomány ismeretelméleti problémáinak elemzésével függnek össze, részint olyan problémákkal, mint a fizikai valóság, az okság és a determinizmus, a lehetőség és valóság, a tér és idő, az abszolút és az esetleges problémája, az elementaritás problémája stb. Elemeztünk olyan filozófiai fontosságú elveket, mint az atomizmus, a relativitás, a megmaradás, a komplementaritás, a megfigyelhetőség, a megfelelés elve.

A természettudományok terén folyó filozófiai kutatások alapvető feladatát a „Voproszi filozofii” jelenleg abban látja, hogy ki kell dolgozni a tudományos ismeret felépítésének módszertani elveit, elemezni kell a természettudományok fogalmi apparátusát, és meg kell határozni az új tudományos elméletek világnézeti jelentőségét. Igen fontos az is, hogy elemezzük az új tudományos elméletek kidolgozásának, valamint a már meglevő és a tudományos kutatás gyakorlatában igazolódott elméletek fejlődésének általános törvényszerűségeit, tisztázzuk az elméletek felépítésének elveit, ezek logikai struktúráját, összefüggéseiket és kölcsönös átmeneteiket, a kísérlethez, a kutatás tárgyához való viszonyukat stb.

Feladatunk az is, hogy elmélyült filozófiai elemzésnek vessünk alá a természettudósok által intuitíven használt olyan elveket és kritériumokat, mint az egyszerűség, a szemléletesség, a belső ellentmondamentesség, a logikai teljesség elve stb. Ezt a munkát, noha egyet s mást elvégeztünk már ezen a téren, tovább kell javítani.

Olyan elvek is részolgálnak a kutató figyelmére, mint a tudományos elméletek verifikációjának és falszifikációjának elve. Ezek az elvek a pozitivistá filozófia keretében formálódtak ki, és komoly kritikai elemzésre szorulnak a marxizmus álláspontjáról.

A tudományos elméletek megfogalmazása és fejlődése sok tekintetben attól függ, hogy helyesen használjuk és értelmezzük-e a kutatás más területein már bevált elveket és elméleteket, valamint a meglevő módszereket a valóság új jelenségeinek és aspektusainak megismerésére. E téren egyrészt az a probléma, hogy módszertanilag miképpen közelíthetjük meg helyesen egy-egy tudomány módszereinek és eljárásainak más, látszólag igen távoli tudományokban való alkalmazását, de emellett fontos feladat az olyan általános módszertani eljárások elemzése is, mint az axiomatizálás, a matematikai hipotézis, a struk-

turális és a genetikus megközelítés, a modellezés stb. Nagy jelentőségre tesz szert az elméletnek a struktúrája, a kísérletekkel, a kutatás tárgyának struktúrájával való kapcsolatára, a struktúrának és az elméletnek az alapfogalmakkal való kapcsolatára stb. irányuló kutatás.

A tudományos kutatás logikai problémáinak kidolgozása magába foglalja a tudományos alapfogalmak világnézeti és módszertani jelentőségének elemzését, valódi tartalmuk feltárását is. E fogalmak bármelyikét vizsgáljuk is (olyanokat például, mint a tér, idő, okság, determinizmus, szimmetria, fejlődés stb.), az összefüggő és egymást kölcsönösen kiegészítő kérdések komplexuma vetődik fel.

A biológia fontos helyet foglal el azoknak a tudományoknak a sorában, amelyekkel szemben a mai tudományos-technikai forradalom különleges követelményeket támaszt. Filozófiailag különösen jelentős a modern biológiai megismerés módszertani „átszerelésének” folyamata, új elméleti koncepciók, megközelítések és fogalmak alkalmazása a biológiai kutatás szférájában, továbbá a mai biológia és orvostudomány fejlődése által felvetett társadalmi-világnézeti problémák egész sora. A „Voproszi filozofii” széles körű lehetőségeket biztosít az e problémákkal kapcsolatos kutatások eredményeinek közlésére.

A biológiai tudomány áttért leíró korszakáról, majd az objektum analitikus széttagolásának szakaszáról az integráló, általánosító koncepciók kutatására. Ez különös határozottsággal sürgeti a hatékony módszertani elvek kidolgozását a biológiai kutatások területén.

Filozófiai irodalmunkban kibontakozott a biológiai megismerés egész sor módszertani problémájának széles körű megvitatása. Ennek során elemezték elsősorban a biológiai elméleti konstrukciók felépítésének módjait, tanulmányozták az élő természet törvényszerűségei tudományos megismerésének módszereit, logikáját, azt a kérdést, hogy hogyan (és meddig) terjeszthetők ki erre a területre más természettudományok, többek közt a fizika elméleti elvei, vizsgálták a szubjektum—objektum viszonyok specifikumát a biológiában stb. A biológiai megismerés integratív irányú tendenciája az utóbbi években azt eredményezte, hogy elevebben vitatjuk meg a totalitás problémáját a maga általános módszertani aspektusaiban.

A filozófusok nagy figyelmet fordítanak az utóbbi években arra, hogy kidolgozzák az élő anyag szervezetségi szintjeinek koncepcióját, amely vezéreszméit illetően Engelstől származik. A folyóirat hasábjain megvitattuk azt a kérdést, hogy milyen

kritériumok alapján oszthatók fel az élő anyag szervezetségi szintjei, miben különböznek a szervezetség szintjei (formái) és a biológiai objektum tanulmányozásának szintjei stb. A rendszerszerűség eszméinek a biológiai kutatásba való behatolásával kapcsolatban vita indult meg az úgynevezett rendszerelvű megközelítés filozófiai természetéről; ennek egyik legfontosabb vonása a biológia integratív irányzata.

Megkezdődött a genetika és a molekuláris biológia új módszertani problémáinak intenzív kidolgozása. A biológiai tudomány e téren elért kimagasló eredményei alapján a molekuláris struktúrák szintjén is sikerült megmagyarázni az evolúció folyamatát. A mikroevolúció eredményei a makroevolúció szintjén végzett módszertani kutatások elmélyüléséhez vezettek.

A biológia filozófiai kérdéseit nem meríti ki a logikai-módszertani problematika kidolgozása. Akárcsak azelőtt, ma is fontos feladat, hogy bíráljuk az idealizmus és mechanizmus jelenkori formáit a biológiában csakúgy, mint a természettudomány más területein. A biológia fejlődése, a biológiai kísérletezés új lehetőségei azt eredményezték, hogy számos olyan társadalmi-világnézeti jellegű probléma megvitatása és tanulmányozása vált szükségessé, amely a biológia és a szociológia, a biológia és az orvostudomány, az etika és a biológia stb. „érintkezési pontján” áll. Ezekről a problémákról ma világszerte sokat írnak, és olykor a szenzációhajszolás jellemzi ezeket az írásokat. Szükségessé vált, hogy ezeket a problémákat sokoldalúan megvitassuk a marxista—leninista filozófia álláspontján. Az első ilyen jellegű kísérletek egyike volt ebben az évben a „Voproszi filozofii” szerkesztőségében rendezett „kerekasztal” a humángenetika filozófiai, szociális és etikai problémáiról. (Lásd e szám 277—287. old. — Szerk.)

*

A történelmi materializmus, amelyet úgy fogunk fel, mint a marxizmus általános szociológiai elméletét, társadalomfilozófiai koncepcióját és a társadalom megismerésének módszerét, a marxista filozófia általános medrében fejlődik. Ahhoz, hogy a filozófiai megismerésnek ez az ága előrehaladjon, feltétlenül szükség van arra, hogy alkotóan elsajátítsuk a marxizmus—leninizmus megalapítóinak a történelmi materializmus területén kidolgozott elméleti hagyatékát, a kommunista pártosság elvi álláspontjáról, a történelmi materialista módszertan alkalmazásának alapján dolgozzuk ki az új problémákat.

A társadalomtudományok fejlődésének jelenlegi feladatai megkövetelik, hogy a társadalmi jelenségek és folyamatok gondos és objektív konkrét elemzését párosítani tudjuk a társadalmi fejlődés általános szociológiai elméletének kereteiben elért eredmények általánosításával. Az ilyen megközelítés lehetővé teszi, hogy a leghatékonyabban egyesítsük a társadalomtudomány területén a társadalomelmélet fejlődését az offenzív ideológiai harc stratégiájával, a társadalomtudományok előtt álló új feladatok megoldását a történelmi materializmus hagyományos problémáinak elmélyült kutatásával. Ezt a stratégiát csak egy valóban fejlődő elmélet és a gyakorlat alapos ismerete biztosítja.

A történelmi materialista elmélet problémáinak kidolgozása terén bizonyos sikerekről számolhatunk be. Ez vonatkozik a mai kor dialektikájával kapcsolatos kérdések széles körére, a társadalmi formációk elméletére, a strukturális és a történeti módszer viszonyára, az osztályok, a társadalmi forradalom elméletére, az ideológiai folyamatok társadalmi determinációja mechanizmusainak elméletére, a társadalmi determinizmus természetére általában, a társadalmi törvények objektivitásának, különböző történelmi körülmények között változó működési mechanizmusuk és konkrét megnyilvánulásuk problémájára. Ehhez a csoporthoz tartoznak a társadalmi gyakorlat problémái is, a társadalmi szubjektum problematikája teljes egészében, a szubjektív és az objektív, az ösztönös és a tudatos elem viszonya, a társadalmi tudat struktúrájának, formáinak, szintjeinek és állapotainak problémái, amelyek gazdagítják a társadalom szellemi életére vonatkozó kutatások módszertanát.

Rendkívül fontos feladat a történelmi materializmus területén, hogy kidolgozzuk a fejlődés eszméjét, a statisztikai, szinkronikus elemzés és történeti, diakronikus síkon folyó elemzés viszonyát. Ezt a munkát a konkrét társadalomtudományok és a történelmi materializmus kapcsolatának alapján végezzük.

Mindmáig fölöttébb időszerűek a társadalomtörténeti fejlődés nagy korszakainak és szakaszainak váltakozásával és egymásutánjuk rendjével kapcsolatos kérdések. Ezek körül már folytak alkotó viták, amelyek messze meghaladták eredeti tárgyuk kereteit, és az irodalmunkban kellőképpen ki nem dolgozott problémák egész területét tárták fel. Idetartoznak például olyan problémák, mint a természeti és társadalmi feltételeknek és a társadalmi jelenségek gazdasági determinációjának viszonya a társadalom fejlődésének különböző szakaszaiban, a társadalmi fejlődés

általános és különös törvényeinek viszonya stb.

Annak eredményeképpen, hogy e problémákat sok egyébkel együtt elmélyülten tanulmányoztuk, továbbfejlődött a „társadalom”, a „társadalmi-gazdasági alakulat” fogalma, a tudatos történelmi alkotás problémáival, a társadalmi haladással, a történelmi folyamat egységének és sokféleségének viszonyával, az egyes országok fejlődésének általános és különös vonásaival kapcsolatos kutatás stb.

Számos saját feladatának megoldása mellett a történelmi materializmus mint a konkrét társadalomtudományok elméleti-módszertani alapja nagy hatással van különböző társadalomtudományi problémák megoldására. Így jelentősen megnő a történelmi materializmusnak mint a történelmi megismerés tudományos módszertanának szerepe. Itt ki kell emelnünk a történelmi megismerés természetéről, a történelem és a szociológia viszonyáról, a történelemkutatásban feltáruló törvények jellegéről folytatott termékeny vitákat.

A társadalmi-történelmi folyamat marxista értelmezésének további kidolgozása lehetővé teszi, hogy elmélyítsük a „társadalom—ember” ciklus bonyolult probléma-komplexumának tanulmányozását. Az ember problémájának kidolgozása a szocialista társadalom igényeiből adódó számos bonyolult gyakorlati feladattal kapcsolatban intenzívebbé vált; aktívan kutatjuk az ösztönzés és a munkatermelékenység, a felelősség, az erkölcsiség problémáját és sok egyebet. E problémák kidolgozása lehetővé tette, hogy érvekkel jobban alátámasztott vitát folytassunk a személyiség burzsoá és revizionista filozófiai-szociológiai koncepcióival.

A társadalomelmélet fejlődésére ható új problémák nagy csoportját maga a szocialista társadalom fejlődése veti fel. Ahogy korunkban a természettudományok a társadalom közvetlen termelőerőivé válnak, úgy lesznek a szocializmus körülményei között a társadalomtudományok, köztük a történelmi materializmus is, nélkülözhetetlen alkotóelemmé a társadalom vezetésének és a társadalomban végbemenő gazdasági és szociális folyamatok irányításának tudományos rendszerében. Ezért méretlenül megnő a társadalomelmélet szerepe a szocializmus és kommunizmus építésével kapcsolatos alkotó feladatok megoldásában, fokozódik a komplex megközelítés szükségessége a felmerülő problémák megoldása terén.

A történelmi materializmus területén tevékenykedő filozófusok a jogtudomány és más tudományok képviselőivel együtt kutatják a társadalomirányítás bonyolult

problémáit. Ez a kutatás a szovjet tudományban szükségképpen összekapcsolódik a szocialista állam és a kommunista párt mint szervező elv szerepének tanulmányozásával, hiszen a párt és az állam a szocialista társadalom egész társadalmi rendszerének a magva. A társadalomirányítás terén, éppúgy, mint azelőtt, jelentős helyet foglal el a szubjektív tényező vizsgálata, e tényező adekvát megnyilvánulása, amely kizárja a szubjektivista és voluntarista hibák létrejöttét. Ehhez a problémacsoport-hoz csatlakoznak a szocialista demokrácia, a társadalmi felelősség, a jog és az állampolgári kötelesség kérdései stb.

A történelmi materializmus módszertani elveiből való kiindulás nagy jelentőségű a gazdaság, a tudomány és technika, a kultúra prognosztikája és hosszútávú tervezése módszereinek kidolgozása szempontjából.

A kommunista társadalmi alakulat funkcionálását és fejlődését jellemző szociológiai törvények megismeréséhez hozzátartozik a szociális különbségeknek, a szociális szempontból egynemű társadalom kialakulásának vizsgálata. A történelmi materializmus, a tudományos kommunizmus területén végzett kutatások révén kimutattuk mind e folyamat általános irányát, mind a társadalom struktúrájában végbemenő reális változásokat. A szovjet szakemberek aktív kutatómunkát végeznek a fejlett szocializmus problémáival kapcsolatban. Az osztályok közötti határok megszűnése megköveteli, hogy nagy figyelmet fordítsunk az osztályokon belüli struktúrára, a kis társadalmi csoportok és kollektívák tanulmányozására. Nem tekinthető teljesen megoldottnak az a bonyolult probléma, hogy áttérjünk az osztályokon belüli különböző rétegek és csoportok funkcionális jellemzőiről, a tagjaik által végzett munka jellege és tartalma szerinti osztályozásról, a kvalifikációs ismérvekről a csoportok közötti szociális különbségek meghatározására. Így például érdekes és fontos problémának bizonyult az értelmiség természetének és a szovjet társadalom szociális struktúrájában elfoglalt helyének meghatározása.

A társadalmi struktúra tanulmányozása a nemzeti viszonyok és a nemzetközi érintkezés vizsgálatának eredményében is konkretizálódik. Ez a munka általánosan a nemzet és különösen a szocialista nemzet elméletének további elmélyítésére vezet. E témák kidolgozását egyre időszerűbbé teszi a szocialista társadalom életének fokozódó internacionalizálódása.

A szocialista társadalom szellemi életének további kutatása területén megemlíthetünk néhány (részben a mi folyóiratunk

hasábjain megjelent) munkát, amely a szocialista társadalomban végbemenő kulturális differenciálódás kérdéseivel, a kulturális értékek jelenkori funkcionálásának formáival foglalkozik. Egészen természetes, hogy a kultúrának a tudományos-technikai forradalommal, az új tömeginformációs eszközök megjelenésével, a szabadidő megnövekedésével a lakosság széles rétegei körében, valamint e rétegek anyagi ellátottságának javulásával kapcsolatos problémái, fejlődési lehetőségei iránt élénk érdeklődés tapasztalható.

Sokrétűek a történelmi materializmus problémái a világforradalmi folyamat kutatása terén. Tovább tanulmányozunk olyan problémákat, mint a különböző országok útja a szocializmushoz, a forradalmi imperialistaellenes erők összefogása a békéért, a demokráciáért és a társadalmi haladásért vívott harcban, a világforradalmi mozgalom három fő folyamának egysége.

A világforradalmi folyamat lenini elmélete számításba veszi a forradalmi harc belső és külső feltételeinek növekvő bonyolultságát, az állammonopolista kapitalizmusnak azt a képességét, hogy manőverezni tud a változó körülmények között. Ezért szükséges tovább kutatnunk a forradalmi folyamat dialektikáját, az imperialista lánc szétszakításának lehetőségeit, a nemzeti és a nemzetközi mozzanat helyes viszonyát a szocialista országok fejlődésének körülményei között és általában a munkásmozgalomban. A demokráciáért vívott harc mint a társadalom szocialista átalakításáért vívott harc alkotórésze, a szocialista forradalom békés és nem-békés fejlődési útjainak lehetőségei arra köteleznek, hogy folytassuk a fejlett tőkésországokban folyó forradalmi mozgalom elméleti kérdéseinek kidolgozását.

A tőkésországokban küzdő jelenkori munkásmozgalom helyzetének bonyolultabbá válása, a reformista és jobboldali revizionista áramlatok terjedése, a maoisták egységbontó tevékenysége, az anti-marxisták és antikommunisták példátlan méretű tevékenysége azt a kötelezettséget rója a marxista társadalomelméletre, hogy éles és feszült ideológiai — többek közt filozófiai — harcban oldja meg a felmerülő elméleti problémákat. A harcnak egyik legfontosabb pontja a proletár, szocialista internacionalizmus marxista—leninista elmélete.

Különösen bonyolultak és nincsenek kellőképpen feltárva a fejlődő országok sajátos problémái. A gazdaság és a politika viszonya a nemzeti felszabadító forradalom második szakaszában, a társadalmi erőviszonyok, az osztályok genezise és az osztálytudat megjelenése, az osztályharc

fejlődése, a kialakuló társadalmi intézmények — pártok, államgépezet, hadsereg — szerepe, a fejlődő országok mozgatóerőinek és ideológiájának természete mozgásuk különböző szakaszaiban — mindezeket a kérdéseket alaposan meg kell vizsgálnunk a marxista társadalomtudomány elméleti és módszertani alapján.

Továbbra is a társadalomelmélet fontos aspektusát alkotják a háború és béke problémái. Az imperialista országok, elsősorban az Egyesült Államok, a legújabb tömegpusztító eszközöket arra használják fel, hogy a világot állandóan globális irtóháborúval fenyegetessék. Az imperializmus katonai-stratégiai koncepciójának szakadatlan ingadozása a globális háborúnak és a „kis” háborúk taktikájának gondolata között, a szocialista országokra gyakorolt katonai-gazdasági nyomás, amely ezeket az országokat hatalmas védelmi kiadásokra kényszeríti — mindez a jelenkor kiélezett problémái közé tartozik, amelyeket szociológusainknak mélyrehatóan meg kell vizsgálniuk a történelmi materializmus alapján.

A világban végbemenő alapvető társadalmi változásokkal szoros kapcsolatban bontakozik ki napjainkban a jelentős és gyakran előre nem látott társadalmi következményekkel járó tudományos-technikai forradalom. Ez erősen kiélezi korunk minden ellentmondását (elsősorban a szocializmus és a kapitalizmus közötti alapvető ellentmondást) és új problémákat állít az emberiség elé. A technikailag fejlett tőkés-országok és a gyengén fejlett országok közötti növekvő szakadék azt jelzi, hogy az előbbieket az uralom és az elnyomás újabb eszközeihez jutnak. A szocializmusnak a kapitalizmus elleni harcában döntő jelentőségű a tudományos-technikai forradalom eredményeinek felhasználása. E folyamat hatalmas méretei arra készítetnek bennünket, hogy figyelmesen foglalkozzunk a vizsgálatával az általános szociológiai elmélet álláspontjáról.

Igen széleskörűen bontakozott ki nálunk a tudományos-technikai forradalom társadalmi aspektusainak vizsgálata. Ez az utóbbi években a konkrét szociológiai módszerek felhasználásával folyt. E problémákkal specializált tudóskollektívák foglalkoznak; ezeket a kérdéseket tárgyalja számos disszertáció és tudományos tanácskozás, nagyszámú publikáció. Az utóbbi években csak a „Voproszi filozofii” több mint 80 cikket közölt a tudományos-technikai forradalom problémáiról.

A szovjet kutatók jelentős mértékben meghatározták a tudományban és technikában lejátszódó forradalom alapvonásait, távlatait és lehetséges társadalmi követ-

kezményeit; meghatározott nézeteket dolgoztak ki a tudományos-technikai, az ipari és a társadalmi forradalom viszonyáról. Termékeny kutatómunkát végeztek a szocialista társadalom struktúrájában a technikai és tudományos haladás által előidézett változások feltárásában, tanulmányozták a munkásosztály fejlődésének és megerősödésének folyamatát, a többi dolgozó osztály átszerveződését, a paraszti osztálynak a mezőgazdasági termelés iparosítása nyomán bekövetkezett számbeli csökkenését, a tudományos-műszaki értelmiség és a munkásosztály közeledését egymáshoz. Ezek és egyéb kutatások lehetővé tették, hogy fontos következtetéseket vonjunk le a tudományos-technikai forradalom társadalmi bázisáról, magáról a tudományban és a technikában lezajló forradalomról mint a kommunista társadalom építésének igen fontos feltételéről.

A szovjet tudományelmélet sokat tett annak érdekében, hogy tanulmányozza a tudománynak a szocialista társadalom viszonyai között jellemző vonásait, társadalmi bázisát, kádérállományát mint társadalmi intézményének a szervezetét, hatékony funkcionálásának feltételeit. Van már bizonyos eredményeink annak kutatásában, hogy mi a tudományban és az anyagi termelésben végzett munka tartalma és jellege, melyek az emberi lét és viselkedés új feltételei a rohamosan fejlődő technika, a változó mesterséges és természetes környezet viszonyai között, melyek a társadalmi élet új formái.

A szovjet tudósok megvizsgálták a tudományos-technikai forradalom sajátosságait és társadalmi következményeit a tőkésországokban.

Mélyreható változások mennek végbe a társadalomtudományok egész rendszerében, amelyekkel a történelmi materializmus kapcsolatban áll, s szükségképpen tükrözi ezeket a változásokat. Ma már tény, hogy a történelmi materializmus belsőleg differenciálódott, a tudományos kommunizmus, a szociálpszichológia külön diszciplinává alakult, önállósult a konkrét szociológiai kutatások nagy területe stb.

Az empirikus kutatási módszerek széles körű használatának, a társadalmi élet különböző folyamataira való alkalmazásának voltak negatív következményei is, mert nem volt elég mély a módszertani értelmezésük és nyilvánvalóan csekély volt az e módszerekkel bálni tudó szakemberek száma. Ilyen negatívum a „kérdőívezés” iránti felszínes lelkesedés, a következtetések elhamarkodása, a kutatási metodika tökéletlensége, valamint a burzsoá empirikus szociológia bizonyos elméleti tételei-

nek és következtetéseinek kritikátlan átvétele.

Tarthatatlan volna az a próbálkozás, hogy a konkrét szociológiai kutatások egész komplexumát társadalmi rész tudományként, szociológiaként elkülönítsük és szembeállítsuk a történelmi materializmussal. Bár a vita korántsem zárult még le az adott módszertani probléma körül, máris rámutathatunk arra, hogy mi a megoldás perspektívák iránya: a történelmi materializmus szerves része a marxista-leninista filozófiának, és egyúttal a társadalomtudományok rendszerének komponense is, amely általános elméleti és módszertani alapja a speciális szociológiai elméleteknek és a konkrét társadalomvizsgálatoknak, valamint a többi társadalomtudománynak.

Filozófiai folyóiratainkban — köztük a „Voproszi filozofii”-ban — számos olyan cikk jelent meg, amely ennek a kérdésnek az elemzésével foglalkozik és kidolgozza a konkrét társadalmi elemzés marxista módszertanát, bírálja a burzsoá empirikus szociológiát.

Napjainkban különleges szerepet játszanak a társadalomtudományok integrációs folyamatai. Ennek az integrációnak sajátos bizonyossága az a tény, hogy a társadalomtudományok egyre hatékonyabban alkalmazzák a történelmi materializmust saját elméleti-módszertani alapjuk gyanánt. Nálunk a múltban nagy munka folyt a társadalomtudományoknak a történelmi materializmus alapján való átépítése terén, visszautasították a kardinális elveinek vulgarizálására és revíziójára tett kísérleteket. Ma a társadalmat vizsgáló új módszerek és tudományok elsajátítása folyik. Ezeknek a dialektikus materialista társadalomelmélet alapján való átdolgozása a történelmi materializmus egyik fontos feladata.

Ez egyúttal a történelmi materializmus saját fejlődésének záloga is. A speciális társadalomtudományokkal való kölcsönhatás gazdagítja a történelmi materializmust mint módszertant és elméletet. E kölcsönhatás hiányában csupán egyetlen út marad: az, hogy „pusztán az általános igazság logikai kifejtésével próbáljunk választ találni a konkrét kérdésekre”, ami ellen Lenin annyira tiltakozott.

A társadalomtudományok integrációja világosan megmutatkozik a több diszciplina eszközeivel folytatott kutatásokban, a komplex, interdiszciplináris kutatások terjedésében. Csakis ezen az úton oldható meg a történelmi materializmus előtt álló sok probléma.

A társadalmi megismerés problematikájának jó része persze továbbra is szükség-

képpen a specializált tudományos kollektívák és az általuk készített kiadványok kutatási tárgya marad. A filozófiai folyóiratok azonban számottevően hozzájárulhatnak a társadalomelmélet fogalmi apparátusának fejlesztéséhez és az általános társadalmi problémák kutatásához. Ezekre a kutatásokra támaszkodva kiválaszthatják a történelmi materializmus és a vele kapcsolatban álló társadalomtudományok problémáinak összességéből az új problémákat, a hagyományos kérdések új megfogalmazását és megoldásait, elevenen reagálva a tudományt érdeklő időszerei eseményekre.

A filozófiai irodalom egyre nagyobb figyelmet fordít a *kultúra problémáira*. A kultúra fogalmával, továbbá a kultúra tipológiájának, a szellemi termelés struktúrájának, a kulturális folyamat szubjektumának kérdéseivel foglalkozó munkák mellett olyan művek is megjelentek, amelyek a kultúra fejlődésének konkrét problémáit taglalják a jelenkori társadalomban. Például számos cikk és monográfia látott napvilágot a következő témákról: Lenin tanítása a kulturális forradalomról mint a szocialista társadalom létrejöttének általános törvényszerűségéről; e folyamat lényege és tartalma; a régi kultúra és az új, keletkező szocialista kultúra viszonya; a kulturális kontinuitás megőrzésének problémái a társadalmi viszonyok forradalmi megváltoztatásának körülményei között.

Az utóbbi időkben a szovjet kutatók egyre nagyobb figyelemmel fordulnak a jelenkori tudományos-technikai forradalom feltételei közt lezajló kulturális fejlődés kérdései felé. Itt elsősorban azokat a kutatásokat kell kiemelnünk, amelyek azt vizsgálják, hogyan funkcionál a kultúra a különböző társadalmi rendszerekben.

Hagyományosan szilárdak a történelmi materializmus kapcsolatai az etikával, a tudományos ateizmussal, az esztétikával, melyek sok tekintetben a konkrét társadalomtudományi diszciplínák jellemvonásait öltötték, egyúttal azonban megtartották filozófiai problematikájukat.

Az *etika területén* számos munka jelent meg, amely a kommunista erkölcs legfőbb elveit és kategóriáit vizsgálja és rendszerezi, a mai burzsoá etikai elméleteket bírálja. Az ilyen természetű kutatások szükségessé tették, hogy elemezzük az etika szélesebb filozófiai és szociológiai problémáit: az erkölcsi ítéletek ismeretelméleti természetét, a megismerés és az értékek viszonyát, az erkölcsi ítéletek specifikumát, az akaratszabadság és a szükségszerűség, a szabadság és a felelősség problémáját, az erkölcsi haladás kritériumait, az erkölcsi

tudat specifikumát, az erkölcs összefüggését a szellemi kultúra egyéb szféráival, az osztálytartalom és az általános emberi tartalom viszonyát az erkölcsben, az erkölcsi értékelést stb. Megjelentek az erkölcsi ítéletek logikájának elemzésével foglalkozó munkák és az etikai tanok történetét feldolgozó monográfiák.

Folyóiratunk végzett bizonyos munkát az etikatudomány kérdéseinek felvetése és tisztázása, a marxi—lenini etikai örökség tanulmányozása terén. Hasábjain például bírálatnak vetettük alá az etikai problémák absztrakt megközelítésének újjáélesztésére irányuló kísérleteket. Még mindig sok azonban az etikatudomány területén a „fehér folt”, a kidolgozatlan probléma. A folyóirat figyelemmel kíséri az etikai kutatások általános fejlődését, közzéteszi az etika előrehaladása szempontjából legidősebb kérdéseket tárgyaló cikkeket, igyekszik az erkölcsi problémák kutatását az általános jelentőségű speciális problémák elemzésére orientálni.

A tudományos ateizmus területén komoly kutatások folynak, amelyek a társadalom történetének, a kultúra történetének elemzésére támaszkodnak, annak a kiterjedt tényanyagának az elemzésére, amelyet a jelenkori társadalmi élet és különösen a szociálpszichológia nyújt. Számos olyan probléma kerül előtérbe, melyek nagy fontosságúak az ideológiai munkára nézve. Összegyűjtjük a konkrét társadalomkutatással kapcsolatos pozitív tapasztalatokat; nagyszámú publikáció tanúskodik erről, többek közt a „Voproszi filozofii” hasábjain is.

A folyóirat számos munkát közölt a marxista vallástudomány kardinális kérdéseiről. Ezek az írások védelmezik és propagálják a tudományos ateista munka lenini elveit, elemzik a vallásossággal kapcsolatos konkrét jelenkori kutatások eredményeit, megvizsgálják a vallásos csökkenések fennmaradásának problémáit a szocializmusban. Szerzőink igyekeznek mélyebben a problémák lényegébe hatolni, arra töreksenek, hogy ne rekedjenek meg a régebben megfogalmazott következtetéseknél, rátaláljanak a pontosabb megoldásokra. A folyóiratban megvizsgáltuk a „párbeszéd” különböző aspektusait, különösen a II. vatikáni zsinattal kapcsolatban. Nagy figyelmet fordítottunk a tőkésországokban elterjedt legbefolyásosabb vallásfilozófiai koncepciók kritikái elemzésére.

A folyóirat elsőrendű feladatának tekintik, hogy elősegítse a tudományos munkák filozófiai-módszertani kultúrájának további emelését, a speciális problematika közelítését pártunk ideológiai harcának általános jelentőségű kérdéseire.

Bizonyos haladást figyelhetünk meg az esztétikában, ahol az utóbbi időkben olyan kérdések merültek fel, mint a művészet helye a valóság megismerésének és elsajátításának általános menetében, az esztétikai tevékenység mint a környező világ „szellemi-gyakorlati” elsajátítása, amely nem redukálódik a megismerési folyamatra. A filozófiai tudományok általános érdeklődése a személyiség problémája, e probléma különböző aspektusai iránt arra készítette az esztétikát, hogy foglalkozzon a személyiségformálódás feltételeinek és jellegének, az ember esztétikai és művészi fejlődésének kérdéseivel.

Az alkalmazott esztétikák egész sorának — az ipari formatervezés, a design, a díszítő művészet esztétikájának — kiválása megkövetelte, hogy számos módszertani problémát dolgozzunk ki, kidolgozzuk az esztétikai értékeléseket ezeken a különféle területeken és ezeknek az értékeléseknek a kritériumait. Felmerült a dolgok formájához való utilitárius és „önzetlen” viszony, e viszonyok összefüggésének és különbségnek kérdése. Továbbra is idősebb a művészi képmás tartalmának kérdése a művészet alkalmazott ágaiban. Új megközelítést követeltek a hagyománnyal és az újítással, az elmúlt korok anyagi kultúrájának esztétikai értékelésével kapcsolatos kérdések. Módszertani problémaként jelentkeznek azok a kutatások, amelyek a művészet meghatározott történelmi tartalommal összefüggő konkrét-történelmi formáinak és fajtáinak keletkezési feltételeire irányulnak, valamint a művészi tudat formáinak mint a társadalmi-történelmi fejlődés különböző fokainak vizsgálata.

A modernizmusra vonatkozó vita, amely sajtónk hasábjain folyt, megmutatta, hogy sok a további megfontolandó igénylő vitakérdés. Idetartozik az a kérdés is, hogy mi a haladás fogalmának tartalma a művészetben. Ezt a folyóiratunkban közölt cikkek vizsgálták.

Az esztétika előtt olyan kérdések is felmerülnek, amelyek a műalkotások tömeges sokszorosításának fejlődésével, a rádió, a televízió fejlődésével, a filmkölesség elterjedésével kapcsolatosak. Feltétlenül meg kell vizsgálnunk az úgynevezett tömegművészeti alkotások értékkritériumainak kérdését, és azt is, hogy mi a viszony a tömegművészet és a személyiség fejlődése között.

Az esztétikában jelenleg heves viták folynak a matematikai módszereknek, a rendszer jellegű kutatások strukturális módszereinek alkalmazási lehetőségeiről és hatáiról. Ezek a viták folyóiratunk hasábjain is folynak.

*

Sajátos feladatok állnak jelenleg a *filozófiatörténet tudománya* előtt. E tudomány alapvető megismerő funkciója a történelemkutatás más területeihez közeli a filozófiatörténetet és vitathatatlanul arról tanúskodik, hogy mennyire fontos a filozófiatörténetben a módszer problémája: a múltbeli filozófiai koncepciók reprodukálásában, leírásában és elemzésében. Elsősorban éppen ez az alapja annak, hogy a filozófiatörténet a filozófia általános fejlődési színvonalától, az elvi filozófiai problémák kidolgozásának mélységétől függ.

„A harcos materializmus jelentőségéről” c. cikkében Lenin nagy jelentőséget tulajdonított a filozófiatörténet empirikus anyagának és az anyag ismeretének, egyben előtérbe állította a kritikai viszonyulást ahhoz a helyzethez, amely a filozófiatörténet idealista értelmezésének sokévszázados uralma következtében alakult ki. Ismételt hangsúlyozta, hogy le kell küzdenünk az idealista hagyományokat, amelyek a filozófia történetét elsősorban az idealista tanítások és koncepciók történeteként ábrázolják; hogy a filozófiatörténet materialista vonalat tanulmányozzunk és elemezzük. Egyúttal fontosnak tartotta az idealista filozófiai doktrinák tanulmányozását, mert ezeknek a képviselői gyakran dolgoztak ki és elemeztek valóságos filozófiai problémákat, s fogalmaztak meg mély gondolatokat és helyes megoldásokat. Ebbeli nézeteiben Lenin ahhoz a marxista filozófiatörténeti tudomány szempontjából elvi fontosságú gondolathoz tartja magát, hogy csak a materialista és az idealista koncepciók közötti harc valóságos történelmi folyamatának kutatása teszi lehetővé a pártosság elvének elemzését és megvalósítását a filozófia történetében.

Leninnek ezektől a tételeitől vezérelve a szovjet marxista filozófusok nagy munkát fejtettek ki elsősorban a marxista filozófiatudomány lenini fejlődési szakaszának elemzése terén. Általánosító jellegű marxista filozófiatörténeti munkák láttak napvilágot, köztük a hatkötetes egyetemes filozófiatörténet, a szovjet filozófiai és társadalmi-politikai gondolkodás története.

A szovjet filozófiatörténészek munkájában felmerült módszertani problémák közül előtérbe került a filozófia társadalmi meghatározottságának problémája. Az ezzel összefüggő egész problematika természetesen nem vethető fel, még kevésbé oldható meg pusztán a filozófiatörténészek erőfeszítései révén. Nélkülözhetetlen itt mind az egyetemes történelem, mind a tudománytörténet és elsősorban a történelmi materializmus szakembereinek részvétele. Folyóiratunkban megvitattuk azt

a kérdést, hogy milyen mechanizmus útján hat a filozófia társadalmi meghatározottságának törvénye, hogyan érvényesíti ez a mechanizmus a társadalom anyagi életét alkotó tényezők befolyását a filozófiai koncepciók kialakulására. Nagy fontosságú a filozófiatörténet tárgyának problémája, amelynek megvitatására láthatólag nagy figyelmet kell fordítanunk ahhoz, hogy leküzdjük a filozófiatörténetbe sorolandó eszmék, problémák, témák és megoldások túlságosan tág értelmezését. A meglevő feldolgozások megalapozzák azt a feltevést, hogy ezt a feladatot sikeresen megoldjuk.

Nem kevésbé nagy jelentőségű a filozófiatörténet szempontjából a pártosság problémája. Megvitattuk ezt sajátonkban, többek közt a „Voproszi filozofii”-ban is. Folyóiratunk részt vett a lenini szakasz módszertanilag nagy jelentőségű kérdéseinek megvitatásában is.

A tudomány hatalmas mennyiségű filozófiai, szociológiai, történelmi, kultúrtörténeti, szociálpszichológiai és egyéb anyaggal rendelkezik annak a kérdésnek a kutatásához, hogy mely forradalmi, filozófiai és szociológiai nemzeti hagyományok és mely nemzetközi filozófiai-szociológiai és tudományos elvek és hagyományok és milyen kombinációban vetették meg az alapját a világtörténelem olyan bonyolult és nagy horderejű jelenségének, mint a leninizmus, milyen jelentőséggel bírt magának Leninnek az egyénisége a leninizmus elveinek kialakulásában. Ebből adódik filozófiatörténeti tudományunknak az a feladata, hogy mélyebben tanulmányozza a marxista filozófia, szociológia és egyéb tudományok fejlődésének lenini szakaszát, azzal a céllal, hogy kiszélesítse a leninizmus elterjesztésének bázisát a világforradalmi mozgalomban, aminek a mai politikai és ideológiai harcban óriási jelentősége van.

A leninizmus mélyértelmű módszertani megközelítései alapján intenzíven tanulmányozzuk az egész filozófiatörténeti folyamatot. A „Voproszi filozofii” igyekszik tevékenyen ösztönözni ezeket a kutatásokat.

*

Lenin, akárcsak Marx és Engels, a tudományos elemzés szerves alkotórészeként tekintette a *burzsoá és a revizionista filozófiai koncepciók bírálata*t. A filozófiai idealizmus tudományos bírálataának marxista — leninista hagyománya a szovjet filozófiai tudomány fejlődésének nélkülözhetetlen feltételévé, e tudomány egyik legfontosabb társadalmi funkciójává vált.

Filozófusaink elemzik munkáikban a burzsoá filozófiai és szociológiai elméletek kialakulásának és működésének bonyolult, ellentmondásos folyamatát, feltárják ezeken az elméleteknek alapvető fejlődési tendenciáit, kimutatják, miképpen válik a jelenlegi körülmények között a burzsoá filozófia és szociológia a kapitalizmus védelmének és igazolásának eszközévé, a tőkés társadalomban kialakult viselkedési normák, értékek és intézmények védelmezőjévé a forradalmi erők növekvő csapásával szemben. Számos munkát tettünk közze, amelyek feltárják e jelenségek valódi társadalmi és ismeretelméleti gyökereit, megadják vagy legalábbis felvázolják a valóban fontos problémák pozitív megoldását, bírálják egy-egy idealista koncepciónak nemcsak a végkövetkeztetéseit, hanem kialakulásának mechanizmusát is. Ezek a munkák megvizsgálják, hogy az adott osztály-ideológiai valóság egész kontextusából hogyan keletkeznek az illuzórikus, hamis koncepciók. Példaképpen megemlíthetjük a jelenkori egzisztencializmus termékeny bírálatával foglalkozó munkák egész sorát, amelyek az egzisztencializmus tartalmáról kimutatták, hogy az bizonyos társadalmi csoportok olyan sajátos társadalmi, pszichológiai tapasztalatainak tükröződése, amelyek a kapitalizmusbeli elidegenedés körülményei között elkerülhetetlenül létrejönnek.

Az általános lenini elveket követve kritikai-elemző kutatásunk problematikája annak tanulmányozására összpontosul, hogy miképpen függ össze a burzsoá társadalomban a filozófia és a szociológia a jelenkori kapitalizmus ideológiájával és társadalmi gyakorlatával, az állammonopolista szervezet hatalmas totalitárius ellenőrzési rendszerének kialakulásával, hogyan bürokratizálódnak a társadalmi élet különböző oldalai stb. Így például a kritika figyelmének középpontjában a XX. századbéli burzsoá szociológiának, elsősorban az amerikaiak egy rendkívül jellemző sajátossága áll: kifejezett hivatalos szolgálati orientációja, a társadalom életében játszott specifikus szerepe az, hogy a társadalmi kölcsönhatások egyetemes stabilizálásának funkcióját, a társadalmi konfliktusok szabályozásának és az uralmi és alávetettségi viszonyok rendszere újratermelésének funkcióját tölti be.

Annak érdekében, hogy — mint Lenin írta — az idealista tanok ismeretelméleti skolasztikája mögött meglássuk a filozófiai pártok harcát, amely végső soron a társadalom harcban álló osztályainak ideológiai tendenciáit fejezi ki, a szovjet filozófusok nyomon követik azokat a bonyolult összefüggéseket, amelyek összekap-

csolják az állammonopolista szervezet különböző láncszemeit a burzsoá filozófiával és szociológiával, feltárva a társadalmi cselekvés mechanizmusát, mely egy rendszerben egyesíti a burzsoá intézmények legkülönbözőbb igényeit a világnézeti és módszertani jellegű filozófiai és szociológiai kutatások problematikájával, magával a filozófiai-szociológiai megismerés típusával. Ennek során a szovjet filozófusok igyekeznek kimutatni, hogy miképpen kényszeríti ez a mechanizmus a kutatót a burzsoá valóság körülményei között arra, hogy bekapcsolódjon a társadalmi tudat deformálásának és dezorientálásának folyamatába, amely arra irányul, hogy mestersegesen féken tartsa a társadalmi tudat objektív dinamikáját, óvja a társadalmat a forradalmi eszmények „kísértésétől”. A filozófia pártosságának ily módon értelmezett elve módszertani alapjává lesz azoknak a kritikai kutatásoknak, amelyek feltárják és elemzik a burzsoá világnézetre és társadalomtudományra jellemző ideológiai misztifikációt, amely elmosza a közvetlen kapcsolatot a legelterjedtebb filozófiai elméletek és a tömegméretű ideológiai áramlatok között.

Ennek megfelelően a „Voproszi filosofii”-ban kritikailag elemezzük és differenciáltan értékeljük a burzsoá társadalomtudomány legfontosabb irányzatait: az általános elméleti szociológiát, az úgynevezett „társadalommérnöki tudományt” és a némiképpen különálló társadalomkritikát.

Az egész állammonopolista komplexum irányítási elveinek kidolgozásából, a társadalmi viszonyok rendszere újratermelésének szükségességéből adódik a burzsoá szociológia azon általános elméleti irányzatának a specifikuma, amely a húszas évek óta vezető szerepet tölt be: a funkcionális és a strukturális-funkcionális elmélet fejlődésével kapcsolatos irányzat. A szociológiai strukturális-funkcionális elemzés módszertanának az a célja, hogy felfesse és megoldja azokat a kérdéseket, amelyek a társadalomra mint az elemek egységes, összefüggő rendszerére, a társadalom különböző részeinek viszonyára, az egyénnek a társadalom egyes alrendszereivel vagy az egész társadalommal való, normatív feltételezettségű kölcsönhatásra vonatkoznak.

Megjegyeztük már, hogy az elemzés ilyen természetű eljárásai a megismerés fejlődésében fontos mozzanatot alkotnak. Értékelésük azonban sok tekintetben attól függ, hogy az adott konkrét elmélet mit is nevez strukturának, milyen strukturális kategóriákat választ ki mint alapvető alkotóelemeket.

Ha abszolutizáljuk azt a metodikát, amely a természettudományok által vizsgált szilárd struktúrák és ismétlődő folyamatok kutatására hivatott, akkor ezzel annak az elképzelésnek a kibontakozását segítjük elő, hogy a társadalom egységesen levő rendszer, amely fenntartja belső szervezetének állandóságát. Így előtérbe kerülnek a burzsoá társadalom integrációjának, a meglevő uralmi rendszer fenntartásának és megőrzésének problémái. Emellett a burzsoá szociológia elveti a marxista társadalomtudomány központi problémáit: a világ forradalmi átalakításának problémáit és a társadalmi rendszer gyökeres megváltoztatásához vezető megfordíthatatlan folyamatokat.

Az a felismerés, hogy a széles elméleti általánosításokat kerülő, elterjedt általános pozitívista orientáció mellett nem lehet teljesértékű „működő” elméletet alkotni, egy másféle irányzat kibontakozását eredményezte a burzsoá szociológiában: ez az empirikus szociológia vagy „társadalom-mérnöki tudomány”. Fejlődését az állammonopolista szervezetnek az a szükséglete ösztönözte, hogy szabályozza a társadalmi mechanizmus egyes láncszemeinek működését.

A társadalmi cselekvés egy-egy aktusában közvetlenül szereplő tényezők tanulmányozása sajátos módszertani problémát vet fel a kutató előtt. A történelmi formációt jellemző anyagi termelési viszonyok a kis csoport működésére és struktúrájára irányuló elemzés szintjén közvetve jelentkeznek; az egyén a politikai, ideológiai és szociálpszichológiai függések bonyolult rendszerébe illeszkedik; s ami a történelem általános menetében másodlagosként és esetlegesként jelenik meg, az egy adott konkrét helyzetben döntőnek bizonyulhat. Ha a társadalmi cselekvés mechanizmusait empirikus úton kutatjuk bizonyos helyi és időbeli körülmények között, akkor speciális eljárásokat és metodikákat kell kidolgoznunk, olyan különleges technikát, amely számításba veszi az egyén motivációs orientációját jellemző sokféle változó kölcsönhatásait.

A „Voproszi filozofii” hasábjain részletesen elemeztük a külföldi empirikus szociológia különböző irányzatait: a konkrét társadalmi intézmények (olyanok, mint a család, a vallási intézmények, az egészségügyi szolgáltatások rendszere) szociológiáját; a demográfiai és a városszociológiát; a tömegkommunikáció szociológiáját stb.

A szovjet tudósok kimutatták munkáikban, hogy az állammonopolista szervezet, amikor előmozdítja a szociológia aktív behatolását a közvetlen indítékok és ösztönzők elemzésének szférájába, egyúttal elide-

geníti az empirikus kutatást a társadalomelmélettől, az empirikus és faktorelemzés elveinek abszolutizálásához vezet.

Ugyanakkor a burzsoá empirikus szociológia fejlődésének specifikus formái bizonyos módon visszatükrözik a tudomány fejlődésének, a tudományos módszerek és technikai eljárások differenciálódásának reális folyamatát. Ezért igyekszünk kimutatni, hogy a mai burzsoá szociológia a tudat történelmileg átmeneti formája, és más társadalmi körülmények között, más társadalmi szervezetben, más társadalompszichológiai légkörben egy-egy konkrét tudományos kutatómódszer bevonulhat az új társadalmi-ideológiai szerepet betöltő szociológia fegyvertárába.

Ezzel összefüggésben a marxista szociológusok kidolgozzák a szociológus társadalmi-erkölcsi felelősségének problémáját, s különösen a külföldi társadalomtudománynak azokra a képviselőire fordítanak figyelmet, akiknek sikerült valamilyen mértékben leküzdeniük a burzsoá világnézet korlátait és a nagy biznisz bürokratikus rendszerét szolgáló tudós szervilizmusát. Irodalmunk helyesen állapítja meg, hogy bár a „társadalomkritikai” irányzathoz tartozó szociológusok munkái rendszerint magukon hordják a liberális korlátozottság bélyegét, mégis, azzal, hogy belülről tárják fel társadalmuk fekélyeit, és élesen leleplezik a manipuláló, menedzserista és akadémikus módon formalizáló, „pártatlan” szociológiát, értékes tényanyagot szolgáltatnak, s végeredményben fontos tendenciát képviselnek az állammonopolista tőke országában élő mai értelmiség nézeteinek fejlődésében. A mai társadalmi fejlődésre vonatkozó teljes, ellentmondásmentes álláspont keresése során a leghaladóbb nyugati szociológusok így vagy úgy eljutnak ahhoz a felismeréshez, hogy feltétlenül szükség van a marxista-leninista társadalomelmélet tudományos hagyományainak és módszertani elveinek tanulmányozására.

E jelenségek elemzésének módszertani alapjául az az ismert lenini tétel szolgál, hogy minden mai nemzetben két nemzet és két kultúra létezik. „Minden nemzeti kultúrában — írta Lenin — megvannak — ha nem is kifejezett formában — a demokratikus és a szocialista kultúra elemei, mert minden nemzetben van dolgozó és kizsákmányolt tömeg, amelynek életkörülményei elkerülhetetlenül demokratikus és szocialista ideológiát szünek.”² E tudósok kutatásainak objektív tudományos és gyakorlati jelentősége sok tekintetben attól függ, hogy mennyire komolyan tudják leküzdeni

² Lenin Összes Művei, 24, Kossuth 1970, 120.

a társadalmi feltételek által rájuk kényszerített gondolkodás illúzióit, szokásait és szabványait.

Feltétlenül szem előtt kell tartanunk, hogy egyik vagy másik ideológiai doktrína kiválasztása nagymértékben függ a világpolitikai helyzet jellegének változásaitól. A burzsoázia egy része, miután meggyőződött a „hidegháborús” politika teljes kilátástalanságáról és felismerte a hagyományos burzsoá értékek válságát, alkalmazkodik a szocializmus és a kapitalizmus között folyó harc új feltételeihez. E célból előhozakodik a „konvergencia” doktrínájával és ennek áltudományos ikerpárjával, az „egységes ipari társadalom” elméletével, amely, mint ismeretes, elvont-metafizikus formában már a XIX. században megjelent (Comte, Spencer), de a vizsgált időpontig nem játszott jelentős politikai szerepet.

Az „egységes ipari társadalom” teoretikusai képtelenek dialektikusan elemezni a kapitalizmus bürokratizált állammonopolista rendszerének lényegét, ignorálják a tőkés társadalom mély osztályellentmondásait, s ezért tagadják a szocializmus és a kapitalizmus gyökeres ellentétét. Véleményük szerint korunk ideológiai konfliktusai elvesztik élességüket és eltűnnek, a munkásosztály a „fogyasztói társadalom” szerkesztésévé válik és megbékél vele, a társadalmi ellentmondások elmosódnak, a technika bizonyul döntő tényezőnek. Azt állítják, hogy ha léteznek is még különböző társadalmi berendezkedések, az optimális technológiai szkéma közömbös velük szemben és mindenütt egyetemes. Állítógazdálkodás éppen ez ad alapot arra, hogy úgy beszéljenek a viszonylag nem távoli jövő társadalmáról, mint a „pluralisztikus industrializmus” társadalmáról. Feltételezésük szerint a társadalmi haladás alapvető eszköze a technokrata bürokrácia megszerveződése, az ideológiailag semleges hivatalnokszakemberek tevékenysége.

A burzsoá szociológusok és filozófusok, akik igyekeznek ezen a síkon leírni a fennálló valóságot, úgy határozzák meg a marxizmust, mint a tömegtiltakozás ideológiáját, amely csak az ipari társadalom kezdeti szakaszait kíséri. Véleményük szerint minden társadalom, amely az iparosodás kezdeti szakaszához közeledik, elkerülhetetlenül átéli a „marxista időszakot”, a marxizmus pedig ilyen módon csupán az iparosodás előtti társadalomból az ipariba való átmenet korának társadalompszichológiáját reprodukálja.

E torz elképzelés tükrében a leninizmus nem más, mint a marxizmus alkalmazkodása a nem-iparosodott gazdasághoz, a főleg paraszti lakossággal rendelkező társa-

dalmakhoz, a leninizmus világtörténelmi jelentőségét pedig a burzsoá hamisítók véleménye szerint csakis az a tény határozza meg, hogy vannak még a világon ilyen társadalmak. Ami a fejlett ipari társadalmakat illeti, ezekben a munkásosztály forradalmi potenciálja állítólag hanyatlóban van, s a szocialista forradalom lenini elmélete az ő számukra anakronizmus.

A marxista—leninista filozófiatudomány ideológiai harcának specifikumát a mai szakaszban jelentős mértékben az a szükségesség határozza meg, hogy leleplezzük ezt a doktrínát és számtalan változatát, amelyet erősen propagálnak és a társadalmi tudatba ültetnek az állam és a monopóliumok által bőkezűen pénzelt, nagy számban meglevő reakciós szervezetek. Irodalmunk kimutatta, hogy a társadalmi haladásnak azok az ismérvei, amelyekkel az „egységes ipari társadalom” teoretikusai operálnak, az objektivitás álarcától megfosztva burzsoá-apológetikus jellegűeknek bizonyulnak és elárulják tudományos tartathatatlanságukat, mivel a társadalmi haladást lényegében a technológiai haladásra, a fogyasztási szint emelésére és a bürokratikus racionalizálásra korlátozzák, miközben valójában ignorálják vagy leegyszerűsítve fogják fel a tudományos-műszaki potenciál összefüggéseit a társadalom szellemi és politikai életével.

A marxista—leninista tanításnak éppen az az értelme, hogy feltárja, milyen bonyolult és közvetett jellegű a társadalom szellemi és politikai életének függése a társadalom gazdasági fejlődésének szintjétől. A tudományos-technikai forradalom, amely a nagy fejlettségű ipari termelésre való áttérést jelzi, nem oldja meg egymagában a kapitalizmus ellentmondásait. Az állammonopolista kapitalizmus körülményei között, mint Lenin rámutatott, „*kapitalizmusban* maradunk, még ha a kapitalizmus új szakaszában is, de azért kétségkívül *kapitalizmusban*”.³

A marxista—leninista tudomány figyelmen kívül hagyja a társadalmi viszonyok bonyolult dinamikáját és kimutatja, hogy a társadalmi viszonyrendszer szocialista átalakításának útja ma mind a fejlett tőkés országokban, mind pedig azokban az országokban, amelyek nemrég rázták le a gyarmati elnyomás láncait, a demokráciáért vívott harcon, valamennyi monopolistaellenes erő egyesítésén és az egységes imperialistaellenes front megalakításán át vezet.

Ezt az utat Lenin jelölte ki, majd részleteiben is megalapozta a Komintern VII. kongresszusa. Azt a gondolatot, hogy min-

³ Lenin Összes Művel, 33, Kossuth 1965, 82.

den imperialistaellenes eronek konszolidáldnia és tömörülnie kell a munkásosztály és ennek marxista—leninista pártja körül, napjainkban sokoldalúan kifejtik az SZKP, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom programdokumentumai.

Ezek a dokumentumok összegezik az ideológiai fronton vívott harc eredményeit, és azt is hangsúlyozzák, hogy az antikommunisták állításai, melyek szerint Lenin tanítása nem alkalmazható a valóság megismerésének és átalakításának eszközeként, rokonságban vannak a jobboldali opportunisták és revizionisták ideológiájával és gyakorlati tevékenységével, s ezért, mint Lenin hangsúlyozta, „az imperializmus elleni harc, ha nincs egybekapcsolva elválaszthatatlanul az opportunizmus elleni harccal, nem egyéb üres és hazug frázisnál”.⁴

Lenin kimutatta, hogy a revizionizmus lényegében annak a nyomásnak a következménye, amelyet a burzsoá ideológia gyakorol a munkásosztály tudatára, sajátos tükröződése ennek az ideológiának a munkásmozgalom elméleti és politikai gondolkodásában. Így a revizionizmus, egy húrton pendülve az egész burzsoá társadalomfilozófiával, voltaképpen felvette saját fegyvertárába a „konvergencia” doktrínáját, csak éppen áthelyezte az elvont történetfilozófiai síkról a nem kevésbé elvont antropológiai síkra.

Példaképpen szolgálhatnak erre a mai revizionisták eszmefuttatásai a humanizmusról, amely jelen volt az ifjú Marx műveiben, később azonban állítólag kimaradt az érett marxizmusból és leninizmusból, s ami különösen fontos, a Szovjetunió és más szocialista országok szocialista építőmunkájának gyakorlatából. A kapitalizmus és a szocializmus — mondják a mai revizionisták — egyformák abban a tekintetben, hogy az ipari fejlődés jelenlegi szakaszában nem képesek felszámolni az ember elidegenedését.

Filozófusaink leplezték a mai revizionizmus kispolgári, jobboldali oportunista forrásait, s egyben kiemelték utopisztikus és nyíltan mitológikus jellegét. A szocialista fejlődés során elkerülhetetlenül fellepő objektív nehézségekre spekulálva a mai revizionisták elszakadnak a valóság megismerésének igazi materialista alapjától, és a marxizmus iránti „hűségüket” hangzóztató minden esküdözésük ellenére burzsoá és idealista álláspontra térnek át.

Vitathatatlan tény, hogy a mai jobb- és „baloldali” irányzatú revizionista koncepciók a burzsoá ideológia sok filozófiai és szociológiai változatával szövetkeznek

mind a módszertani alapokat, mind a gyakorlati-politikai eredményeket illetően. A revizionista koncepciók sajátossága pusztán annyi, hogy „marxista” és „forradalmi” terminusokban fejezik ki magukat. Ezzel különös értéket nyernek a burzsoázának és ideológusainak szemében, akik a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom, a szocialista világrendszer belső szakadására, a szocializmus és a kommunizmus ideológiai értékeinek fokozatos inflációjára számítanak.

Ilymódon az a feladat áll előttünk, hogy alkotóan kidolgozzuk azokat az ideológiai, módszertani és társadalmi problémákat, amelyekre a marxista—leninista ideológia ellenfelei spekulálnak, a revizionistáktól a nyílt antikommunistákig. Az SZKP KB határozata a társadalomtudományok fejlesztéséről nyomatékosan hangsúlyozza: „a társadalomtudományoknak az a legfőbb feladatuk, hogy módszeres támadóharcot folytassanak az antikommunizmus ellen, alaposan megbírálják a mai burzsoá filozófiát, szociológiát, történetírást, jogot és a kapitalizmus apologetáinak gazdasági elméleteit; leleplezzék azokat, akik meghamisítják a marxizmus—leninizmus eszméit, a társadalom, a kommunista és munkásmozgalom fejlődésének történetét, döntő csapást mérjenek a jobb- és „baloldali” revizionizmus, a nemzetközi korlátoltság megnyilvánulásaira mind az elméletben, mind a politikában.”

A szovjet filozófusok és szociológusok erőfeszítéseket tesznek e feladat sikeres megoldása érdekében. Folyóiratunk például az ideológiai harc kérdéseire vonatkozó publikációival két szorosan összekapcsolódó célt követ. Egyrészt arra törekedtünk, hogy vezércikkeinkkel és szerkesztőségi cikkeinkkel a legbefolyásosabb és legjellemzőbb burzsoá és revizionista filozófiai, szociológiai és társadalompolitikai koncepciók kritikai elemzésére orientáljuk a filozófiai-szociológiai front dolgozóit. Ezek a cikkek pártos elvi értékelést adtak sok antimarxista ideológiai koncepcióról. Másrészt olyan cikkeket és szemléket tettünk és teszünk közzé, amelyek konkrét kritikai elemzést adnak a jobboldali oportunista és a balos ideológia egy-egy irányzatáról, a jobb- és „baloldali” revizionizmus egyes legbefolyásosabb teoretikusainak koncepcióiról és műveiről.

A folyóirat éles elvi bírálatnak vetette alá például Roger Garaudy és Ernst Fischer munkáit, a filozófiai revizionizmust a „Praxis” c. folyóiratban képviselő szerzők munkáit. Számos cikkünk mutatta ki a maoizmus ideológiájának metafizikus, antidialektikus lényegét, annak a kísérletnek a tarthatatlanságát, hogy a marxista—

⁴ Lenin Művei, 22, Szikra 1951, 314.

leninista tudomár, t nacionalista és sovinszista eszmék gyűjteményével cseréljék fel.

A jobb- és „baloldali” revizionizmusnak e kritikája során abból indulunk ki, hogy — mint L. I. Brezsnyev mondta a kommunista és munkáspártok 1969-es nemzetközi tanácskozásán — „az elméleti revizionizmus utat tör az oportunista gyakorlatnak, amely közvetlen kárt okoz az antiimperialista harcban. A revizionizmus ugyanis nem más, mint a proletár osztálypozícióktól való eltérés, a marxizmus—leninizmusnak különféle régi és mai típusú polgári és kispolgári koncepciókkal való feleltérése.”⁵

A mai filozófiai revizionizmus eszmei-politikai tengelyét a leninizmus meghamisítása és az ellene irányuló közvetlen támadások alkotják. Ezért elsőrendű feladatunk a lenini eszmék és elvek feldolgozása és védelmezése a filozófiában.

Lenin születésének 100. évfordulójával kapcsolatban folyóiratunk cikksorozatát közölt. Ezek a cikkek áttekintették Lenin eszméinek sokoldalú kapcsolatát a ma problémáival, a viharosan változó társadalmi valóságból, a tudomány fejlődéséből, a jelenkor filozófiai értelmezésének feladataiból adódó problémákkal. Hare a leninizmusért, a leninizmus valamennyi nyílt és álcázott ellenfele ellen, a filozófia és a szociológia alkotó továbbfejlesztése a leninizmus szilárd alapján — ez az értelme folyóiratunk munkájának és sok tekintetben meghatározza a lap jövőbeli tevékenységét is.

*

⁵ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva 1969, Kossuth 1969, 130.

A marxista—leninista filozófiai gondolkodásszakadatlanul és természetesen egyenlőtlenül fejlődik. A beszámoló szükségképpen csupán a filozófiatudomány hagyományosan kialakult ágainak alapproblémáit és fő feladatait emelte ki. Egészen természetes, hogy nem tükrözhetette hazánk filozófiai életének valamennyi jelenségét.

A megismerési folyamatok objektív fejlődésének és megvalósításuk társadalmi feltételeinek, a szakfilozófus-gárda növekedésének alapján hazánkban a filozófusok nagy szakmai differenciálódása megy végbe, amint ez minden tudomány fejlődésében természetes. Ezzel kapcsolatban sok új filozófiai központ jött létre a Szovjetunió különböző városaiban és köztársaságaiban. E központok meghatározott problémákat dolgoznak fel, amelyek megvitátást igényelnek a szakemberek részéről, s a „Voproszi filozofii” igyekszik széleskörűen rendelkezésükre bocsátani hasábjait.

Sok probléma van, amely a különböző országokban, elsősorban a szocialista országokban működő filozófusok és szociológusok együttes részvételével történő megvitátást igényel. Mindez időszerűvé teszi, hogy beszéljünk közös filozófiai munkánk koordinálásáról, intenzív cikkcseréről, a távlati tervek közös megvitátásáról, a kölcsönös konzultációról és sok minden másról, amiről az értekezleten jelenlevő elvtársak nyilván beszélni fognak. Az együttes erőfeszítések kétségkívül megnövelik közös munkánk termékenységet a marxista—leninista filozófia területén.